

Hekim Andının Evrimi

EVOLUTION OF PHYSICIAN'S OATH

Dr.Serap ŞAHİNOĞLU PELİN*

* Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji (Tıbbi Etik) ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Arş.Görevlisi ve Doktora Öğrencisi, ANKARA

ÖZET

Hekim Andı, bu makalede evrimsel açıdan ele alınmıştır, And'ın kökenleri, günümüzdeki yeni biçimleri ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hekim Andı, Tıp Evrimi

SUMMARY

Physician's Oath has been considered here in the light of an evolutionary approach. In this light, its origin, its current form and consequences have been evaluated.

Key Words: Physician's Oath, Evolution of Medicine

Yüzyıllardan günümüze kadar hekimliği kendine uğraş edinmiş olan insanların birçoğu, kimi zaman tıp okuluna kabul edilir edilmez, günümüzde de uygulamalarını gördüğümüz gibi kimi zaman da uğraş yaşamına başlamadan önce and içmekte ve böylece toplumla kendi arasındaki ilişkinin sınırlarını "gevşek" de olsa çizmeye çalışmaktadır. Hekimler, toplumla kendi aralarındaki sınırların belirlenmesi, topluma güven vermek ve bir yerde toplumdaki gelebilecek olan zararlara karşı kendilerini "korumak" için and içmişlerdir ve de içmektedirler. Bugünlere geldiğimizde, Hekim Andı ne tıp deontolojisinde ne de yasal zorunluluklar içinde olmayıp, yalnızca değer sistemlerinin etkili olduğu aksiyolojik bir biçimlendirmedir. And bugünün hekimine tinsel bir yaptırım getirmesine karşılık, belirli çağlar boyunca tinselliğin ötesinde de etkili olmuştur. Hatta tıp öğrencilerinin, tıp okuluna kabul edilmelerinde birinci ilke (ve buna bağlı olarak da, onların uğraş yaşamlarını sürdürebilmeleri) Hekim Andı'nı içmek olmuştur.

Bu yazı boyunca Hekim Andı evrimsel bir çizgi üzerinde ele alınacaktır. Örs'ün de söylediği gibi "evrim düşüncesinin taşıdığı devimsellikten (dinamizm) yararlanarak, tarih düşüncesinin içindeki durağanlıktan, tarih alanındaki çalışmalarda görülen ayrıntıya yöneldikten" böylelikle uzaklaşılacaktır (1). Hekim Andı, tıp tarihinin içinde yaşanmış ya da yaşanmakta olan bir olay değildir.

Bu makale 12.3.1993 tarihinde TTB Merk&z Konseyi ve Türkiye Felsefe Kurumu Biyoetik Birimi'nin birlikte düzenledikleri "Hekimlikte Andlar ve Bildirgeler" toplantısında sunulan metne dayanmaktadır..

T Klin Tıbbi Etik 1994, 2

dir. And, tıp içindeki değişimi, sürekliliği göz önüne alındığında onu olgu olarak adlandırıyoruz ve bu da evrimsel açıdan yaklaşımımızı destekliyor.

Evrimde, egemen olan yön, zaman içinde somut olayların genel akışıdır. Konunun içindeki noktalar, bir süreç ya da ard arda bir genel gidiş, bütün bir akış düşüncesine bağlı kalınarak sağlanabilir (1). Hekim Andı, tıp tarihinin içinde yaşanmış ya da yaşanmakta olan bir olay değildir. And, tıp içindeki değişimi, sürekliliği göz önüne alındığında onu olgu olarak adlandırıyoruz ve bu da evrimsel açıdan yaklaşımımızı destekliyor.

Evrimde, egemen olan yön, zaman içinde somut olayların genel akışıdır. Konunun içindeki noktalar, bir süreç ya da ard arda gelen süreçler zinciri olarak görülmelidir. Bu da ancak bir genel gidiş, bütün bir akış düşüncesine bağlı kalınarak sağlanabilir (1). Evrime uğrayan sistem ya da yapılar karmaşık bir bütün oluştururlar, başka sistem ve yapılarla daha ilen bir ilişkiler ağı içine girerler (2). And olgusu da, içinde bulunduğu dönemin genel dış belirleyicileri (din, sosyo-kültürel yapılar ve ekonomi gibi) ve tıbbın iç belirleyicilerinin etkisinde kalmış ve bu etkiler ile günümüze gelmiştir.

Hekim Andı olgusunda etkili olan birden çok belirleyici vardır. Bunlar, ilişkiler ağı içinde, süreklilik ve bütünsellikten uzaklaşmadan, evrimsel olarak verilecektir.

HEKİM ANDI

HİPOKRAT ANDI" MIDIR?

Hekim Andı, çoğu insanda Hipokrat döneminde, Hipokrat tarafından yazılan and olan ve yine Hipokra-

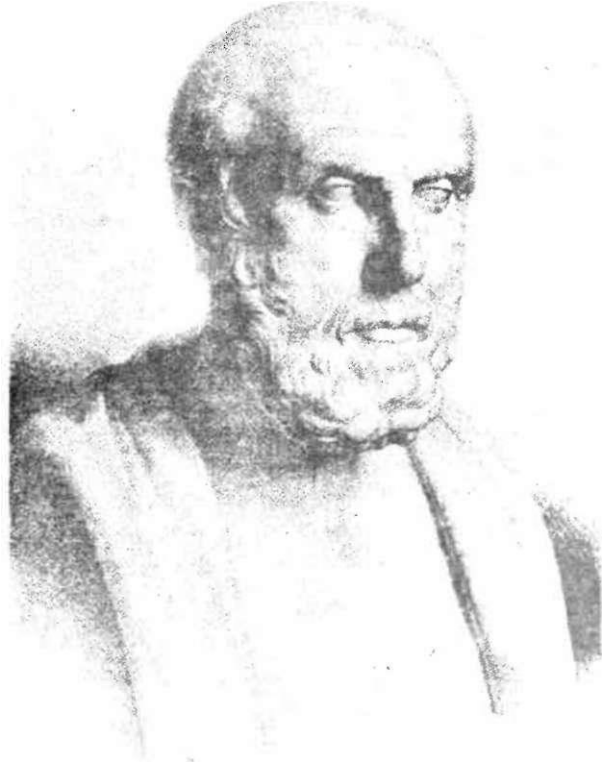
'in kendi adıyla anılan Hıpkokrat Andı'nı çağrıştırmaktadır. Bu ise insanlarda çoğu zaman Hekim Andı ile Hıpkokrat Andı'nın tamamen örtüştüğü düşüncesini doğurmaktadır. Hipokrat'ın tıptaki devrimci kişiliği, boş inanlarla savaşımlı, ussallığa, gözleme ve deneyime verdiği önem ve tapınak tıbbini ve onun yöntemlerini yıkarak tıpta yeni bir dönem (deneyici tıp) açması... gibi olumlu nedenler, yine bir ilki yanı ilk Hekim Andı yazarlığını da Hipokrat'a vermiştir. Birçok yazara göre adıyla anılan Hipokrat Andı'nı kendi yazmıştır (3,4); ama unutulması ve vurgulanması gereken Hipokrat'ın döneminden önceki tıp uygulamaların içinde de andın varlığının söz konusu olduğudur. İlk yazılı hekim andını ise Hipokrat'tan 2000 yıl önce yaşamış ve tarihte bilinen ilk hekim olan (ve aynı zamanda mimar, devlet adamı) Imhotep'in (Resim 1) yazdığı bilinmektedir (5).

Bu yazıda, bilinen ilk yazılı Hekim Andı olması ve az bilinmesi nedeni ile Imhotep'in yazdığı and metni aşağıda verilmiştir.

"Bu okulun Hocalarıyla sevgili arkadaşlarımla karşısında ve imhotep'in resminin önünde, yüce varlık

Resim 1. imhotep (Yaklaşık olarak M.Ö. 3000) Bilinen ilk Hekim Andı yazarı.

Resim 2. Hipokrat (M.Ö. 459-355)

adına söz verir ve and içerim ki, Tıbbi uygulamam sırasında onur ve dürüstlük ilkelerine bağlı kalacağım, yoksullara karşılıksız bakacağım ve hiç bir zaman verdiğim hizmetin üstünde bir ödeme isteğinde bulunmayacağım. Evlere alındığım zaman, gözlerim orada olup bitenleri görmeyecektir; bana aktarılan sırları saklayacağım gibi törelere zarar verecek ya da suça yardımcı olacak bir biçimde de davranmayacağımı. Hocalarıma saygılı ve minnet borçlu olarak onların çocuklarına babalarından öğrendiğim bilgiyi aktaracağım."

Verdiğim sözleri yerine getirirsem insanlar benden saygılarını esirgemesinler. Sözümde durmazsam utanç ve aşağılanmaya uğrayayım" (5).

Andı Eski Mısır uygarlığından ayrı olarak, başka uygarlıklarda ve onların tıp uygulamalarında da görmekteyiz. Hipokrat'tan (Resim 2) çok önce Mezopotamya'da Asur döneminde saray hekimlerinin göreve başlamadan önce Hipokrat Andı'na benzer bir and içtikleri, son araştırmalar ışığında ortaya çıkmıştır (6). Eski Mısır tıbbinin parlak olduğu dönemlerde öteki uygarlıkları etkilediği bilinmektedir. Hipokratın döneminde olduğu gibi Mezopotamya'ya da bu andın Eski Mısır tıbbinden gelmiş olması yüksek bir olasılıktır.

Ayrıca Susruta-Samhita isimli tıbbi eserden anlaşıldığı gibi Antikçağ'da Hindistan'da hekimler Hipokrat Andı'na benzer bir and içmekteydiler (6).

Bugün elik iie ilgili kaynakların en eskilerinden biri olan Hekim Andı, bize geçmiş dönemlerde de insanlar için önemli oları değer yargısı örneklerinden birini gösteriyor. Eski andlar bir yana bırakıldığında, bugün de Hekim Andı'nı içerken sözel ve davranışsal olarak yaptıklarımızın, biçimsel olarak arkaik uygulamalarla olan benzer yönleri And'ın kökenlerini daha da eskilerde aramamız gerektiğini düşündürüyor.

imhotep'ten önce, ilk periyotta kabile lideri, rhip, doktor olarak gördüğümüz şamaniardaki (7) sanatın herkese öğretilmemesi, kişilerdeki ve doğada varolan ruhsal gücün birtakım sözler ve eylemlerle etkilendiği, yüksek sesle veya makamla söylenen bazı sözlerin, kötü ruhların etkisini giderdiği düşünülmekteydi (8).

Antropolog Malinowski'ye göre ilkel toplumun sırrının (gizinin) saklanması ve bunun ayinler sırasında gerekli kişilere öğretilmesi ilkeî kabilelerin toplumsal düzenlerinin bir parçasıydı (9).

James Frazer'in ortaya koyduğu "Bulaşan Büyü" (Contagious Magic) yani büyüün birbiri ile temasta olanlar arasında, etkinin "bulaşması" türünde (10) ortaya koydukları ilginç ve dikkat çekicidir. Bugün ve geçmişteki And törenlerindeki gizemli hava, dahası and içerken tıpkı büyü ritüellerindeki gibi bir elin kalbin üzerine, öteki elin ise arkadaşın ya da hocanın omzuna konması ise ilginç bir benzerliktir.

HİPOKRAT ANDININ TIP EVRİMİNDEKİ YERİ

Andların, çağlar boyunca kendi çağlarının etik yaklaşımlarının bir göstergesi olarak gündeme geldikleri düşünülse de, Hipokrat dönemindeki iç ve dış belirleyiciler bu savın tersini düşündürmektedir. Buna karşılık Hipokrat Andı için "O çağındaki yanlışlıklara bir tepkiydi ve bunların düzeltilme için gündeme gelmiştir" savı da ortaya atılabilir.

Hipokrat Andı (Resim 3), çağının tıp uygulamasını ve dönemin sosyal yapısını yansıtıyor muydu?

Campbell ve Vanderpool'a göre Hipokrat Andı zamanının hukuk ve tıp pratiğini yansıtmıyordu ve o zaman ki hekim davranışları And'da yazılanlardan farklıydı. O dönemin tıp kurumu, uygulamaları ve sosyal çevre kabaca şöyle çizilebilir: Hipokrat zamanında hekimlik iyi örgütlenmemiş bir loncaydı. Herhangi bir kişi hekimim diye ortaya çıkabiliyordu. Hekimi şarlatandan ayırmak kolay değildi. Hastaya acısını dindirmek için kolaylıkla zehir verilebiliyordu. Toplum düzenindeki çarpık ilişkiler ve bunlardan doğabilecek istenmeyen çocuklara rahatlıkla "kürtaj" (ya da fetüsü düşürme girişimleri) yapılıyordu (1). Bunlardan da anlaşılabilir gibi Hipokrat Andı o zamanın yaygın tıp uygulamasına karşı yazılmıştır ve Yunan tıbbında bir reform hareketidir.

Resim 3. Hipokrat'ın yazdığı Hekim Andı metni (Grekçe).

Hipokrat Andı, ilke olarak yazıldığı dönemin tersine, hastası hangi konumda olursa olsun asla ona zehir vermeyecek, kürtaj yapmayacak, kendi alanı dışında uygulamada bulunmayacak (taş kırmamak) gibi o dönem hekimlerinin uygulamalarından farklıydı. Hipokrat neden böyle bir and yazmıştı? Bu sorunun birden çok nedeni ve yanıtı olduğu kanısındayım.

Vanderpool ve Castilyoni'ye göre Hipokrat Andı birçok yönden incelendiğinde onda anılan ilke, kurai ve söylemler Pisagor öğretilerine dayanmaktadır (12,13). Pisagor öğretilerindeki insan ruhunun ölmeyip bir süre sonra başka bir annenin karnında oluşmak üzere bedenler dünyasına dönmesi (14) olayı ve ruh ölmediği için de buna bağlı olarak kişi hayatı ve onun yaşatılması en önemli görevlerden biriydi ve bu ilkenin bütünü ise, Hipokrat Andı'nın da temelini oluşturmaktadır.

Riad ise Hipokrat'ın üç yıl Mısır'da kaldığı süre içinde birkaç tarıkata kabul edildiğini, hekimlik ile ilgili bilgileri öğrenirken, o dönemde kullanılan andı da benimsediğini ve bu and üzerinde (Tanrı isimlerinin

değiştirilmesi ve bunların Yunan'da karşılıklarının konulması gibi) bazı değişiklikler yaparak kendi adıyla bilinen Andı yazdığını ileri sürmüştür (5).

Birçok araştırmacıya göre, Hipokrat Andı, Hipokratın yaşadığı dönemde hatta bunun daha da ilerisinde Hipokrat'dan sonraki yüzyıllar içinde de -kendi yazıldığı dönemde olduğu gibi- etkili olmamıştır. Örneğin M.S. birinci yüzyılda yaşayan Galen'in döneminde de bu And'a rastlanmamaktadır (15).

ÇAĞLAR BOYUNCA HEKİM ANDINA İLKE DÜZEYİNDE BAKIŞ

Hekim Andları çağlar boyunca birbirlerinden farklı adlarla anılsalar da, benzer yönleri vardır. Bazan da bu benzerlikler farklılaşmış uzantılar biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bunda o çağın değer yargıları etkili olmaktadır. Hipokrat Andı ayrı tutulmak koşulu ile, her çağın kendi özelliklerini ya da özelliğini de And içeriklerinde görmekteyiz.

Hipokrat Andı'na yeniden dönecek olursak şunları söyleyebiliriz: And, o çağda etkili olamamıştır. Hipokrat Andı, özellikle kilisenin etkisinin etkin bir biçimde görüldüğü Ortaçağ Avrupası'nda geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Sanıyorum bu çok da şaşılmaması gereken bir durum olsa gerek. Bu And'daki temel ilkelerden olan "ruhun ölmediği" düşüncesi göksel dinlerin de benimsediği ve savunduğu bir düşüncedir. Hipokrat Andı'nın ve benzerlerinin etkili olmasında göksel dinlerle olan ilke uyumu önemli rol oynamıştır diyebiliriz.

Hemen hemen aynı çağlar içinde İslam Hekimliğinde de biçim yönünden benzer, içerik yönünden ise İslam dininin özelliklerini gösteren bir and karşımıza çıkıyor. "Yoksul hastaların gözetilmesi"; "hastalar arasında da bir ayırım yapılmaması" (kadın, erkek, yaşlı, genç, köle gibi), "hekimin yeni bilgi edinmede çaba göstermesi" (16) gibi ilkeler Hipokrat Andı'ndan farklı ve artıları değil mi?

Bilimin gelişmesi ve buna bağlı olarak teknik olanakların tıpta kullanılması, yüzyılın ilk yarısında etkili olan savaşlar ve bunların sonrasında da insanların değer yargılarındaki değişiklikler, bunların daha da ötesinde dünyada oluşan sosyoekonomik değişiklikler, insan haklarına ve bireye verilen önemin giderek artması ile karşımıza "yeni and" düzenlemelerini getirmiştir. Hekim Andı'ndaki ilkeler açısından düşünüldüğünde bu yeni düzenlemeler karşımıza Cenevre Bildirgesi, Helsinki Bildirgesi ve daha özelde Nuremberg Yasası ile çıkmaktadırlar.

insan Hakları Evrensel Bildirgesi, toplumlarda bireye verilen önemin artması, ekonominin belirli teknolojinin ilerlemesiyle bunun tıp içindeki etkileri özellikle Cenevre Bildirgesi içinde kabul edilen And da kendini göstermektedir. Bu ilkeler ise; hekimin "kendi yaşamını insanlığın hizmetine adanması", "din, ulus, ırk,

Resim 4. Günümüzde, bir Hekim Andı töreni. Fuat Aziz Göksel ve tıp fakültesini yeni bitirmiş genç hekimler

politikanın hekimin görevini etkilememesi", "tıbbi bilgilerin insanlık yasalarına karşı gelecek şekilde kullanılmaması" sayılabilir.

Bugün dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi bizde de Hekim Andı içilmektedir (Resim 4). And ile ilgili olarak burada sorulması gereken soru, onun içilmesinden öte, andı bugünkü yaklaşımlarımız ile nasıl yorumlayacağımız olsa gerek. Bugün andı yorumlarken yaşadığımız toplumun değerleri, ekonomisi, politikası, tıbbın kendi iç gelişmesi ve dış belirleyicileri çerçeveyi çizmemizde etkili olmaktadır.

Son olarak şunları söyleyebiliriz:

Hekim Andı, tıbbın bugün içinde bulunduğu bilimsel teknik gelişmelerden doğan ya da bundan sonra doğabilecek olan sorunlara yanıt bulmaya yetişemeyecek konumdadır. Burada hemen şu sorulabilir, "acaba buna ne yetişebilir?" Tıptaki tüm sorunların çözümlerini And'da aramaktansa, çok temel bir takım sorunlara ve buna bağlı ilkelere yanıt bulmaya çalışmak daha doğru ve ekonomik olacağı kanısındayım.

KAYNAKLAR

1. Örs Y. "Tıp Evrimi". Ege Üniv.Tıp Fak.Dergisi 1980; 19(3):531-42.
2. Örs Y. "Evrimeleşen Evren". Gökyüzü 1985; 10:10-1.
3. Kelly EC. "Giriş"; The Genuine Works of Hippocrates, Yunancasından çev, Adams F, (1886 baskısının tıpkı basımı) Williams, Baltimore, 1939:v-viii.
4. Littre E. Hippocrates Opera Omnia, ed: Adolf M. Hakkert Amsterdam, 1961; 1:142.
5. Riad N. La Medicine Au Temps Des Pharaans, Librairie Maloine-S.A., Paris, 1955:119-21, 303.

6. Terzioğlu A, "Hekim ve Tıbbi Etik". Tıbbi Etik Yıllığı, İstanbul, 1991:9-18,
7. Barton RT. "Sources of Medical Moráis", JAMA 1985; 193:133-8,
8. Turan Ş. Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe. İstanbul: Bilgi Yay, 1990.
9. Mallnowski B. Büyü, Bilim ve Din. çev. Saadet Özkal, ed. İstanbul: Kabcacı Yay, 1990:29.
10. Göksel FA. "Müslüman Türklerde Psikoterapi Anlayışı". Grup Psikoterapileri, Ankara: Aşama Matbaası, 1987:15-23.
11. Campbell ML "The Oath: An Investigaron of The Injunction Prohibiting Physician Patient Sexual Relation". Perspectives in Biology and Medicine 1989; 32:300-8.
12. Vanderpool HY. The sources and character of medical values and medical ethics-Öğrenci Notları; Erde EL, Vanderpool HY, co-authors and eds. UTMB at Galveston. Institute for the Medical Humanities. The ethical code, 1981-1982.
13. Castiglioni A. A History of Medicine (italyanca'dan çeviren ve yay.sor. Krumbhaar EB, Gözden geç. ve geniş. 2.baskı. New York: Alfred A. Knopf, 1958:148-78.
14. Hançerlioğlu O. Felsefe Ansiklopedisi. İstanbul: Remzi Kültür Yayıncılık, c:5. 1978:190-7.
15. Garrison FH. History of Medicine. 4th ed. Philadelphia: WB Saunders Company, 1929:96-7.
16. Ashoor AA. "Hospitals during the islamic Empire". The Islamic World Medical Journal 1984; 1(5):50-1.